

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 3, Aralık/December 2023]

Mehmet Ali ÇOLAK

<https://orcid.org/0000-0001-8801-5538>

Yüksek Lisans Öğrencisi

m.alicolakkk@outlook.com

Ankara Yıldırım Beyazıt

Üniversitesi

<https://ror.org/05ryemn72>

Hulvî'nin "Hamse" Adlı Mesnevisinde Taşlıcalı Yahya ve Sosyal Eleştiriler

*Taşlıcalı Yahya and Social Criticism in Hulvî's Masnavi
Named "Hamse"*

Araştırma Makalesi | *Research Article*

Geliş Tarihi | *Date Received*: 04.11.2023

Kabul Tarihi | *Date Accepted*: 04.12.2023

Yayın Tarihi | *Date Published*: 30.12.2023

Atıf | *Citation*

Çolak, M. A. (2023). Hulvî'nin "Hamse" Adlı Mesnevisinde Taşlıcalı Yahya ve Sosyal Eleştiriler. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(3), 2329-2345. <https://doi.org/10.34083/akaded.1385976>

Çolak, M. A. (2023). Taşlıcalı Yahya and Social Criticism in Hulvî's Masnavi Named "Hamse". *Journal of Academic Language and Literature*, 7(3), 2329-2345. <https://doi.org/10.34083/akaded.1385976>

Makale Bilgisi | *Article Information*

Değerlendirme <i>Review Reports</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki Dış Hakem) <i>Double-blind. (Two External Referees)</i>
Etik Beyan <i>Ethics Statement</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur <i>Ethical principles were followed during the preparation of this study</i>
Etik Kurul Belgesi <i>Ethics Committee Approval</i>	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir <i>Article does not require an Ethics Committee Approval.</i>
Etik Bildirim <i>Complaints</i>	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir <i>The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest</i>
Benzerlik Taraması <i>Similarity Checks</i>	Yapıldı Yes - IThenticate
Telif Hakkı ve Lisans <i>Copyright&License</i>	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır Authors publishing with the journal retain the copyright. <i>This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International</i>

© Mehmet Ali ÇOLAK | Creative Commons [Attribution-NonCommercial 4.0 International](#)

Bu çalışma, yazar tarafından hazırlanmakta olan *Şeyh Cemâleddin Mahmûd Hulvî'nin 'Hamse' adlı Mesnevisi (İnceleme-Metin-Özel Adlar Dizini)* başlıklı Yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Öz

Hulvî, farklı türlerde yazdığı eserlerinin yanında Taşlıcalı Yahya'nın *Hamse*'sini oluşturan mesnevilere *Hamse* adıyla tek bir kitap hâlinde nazire niteliğinde bir eser kaleme almıştır. Tarih boyunca birçok şair, etkilendiği ve örnek aldığı şairin şiirlerine saygı göstermek, yüceltmek ve onun benzeri türde bir eser vücuda getirmek amacıyla nazireler yazmıştır. Bu duruma benzer olarak söz konusu eseri Hulvî, Taşlıcalı Yahya'ya saygı göstermek ve inançlı kişilere, Taşlıcalı Yahya'nın sırlarla dolu mesnevilerini daha sade bir şekilde aktarmak için kaleme aldığını söylemiştir. Böylece Hulvî, zikredilen eserle inançlı kişileri dini, tasavvufi, ahlaki yönlerden eğitmeye, sosyal eleştiriler ile uyandırmaya ve uyarmaya çalışmıştır. Söz edilen hususların ilham kaynağı olarak da Taşlıcalı Yahya, eserin mihenk taşıını oluşturmaktadır.

Bu makalede Hulvî'nin *Hamse* adlı mesnevisinde Taşlıcalı Yahya'nın konumu, Hulvî'nin Taşlıcalı Yahya'ya övgüleri ve eserde geçen sosyal eleştiriler ele alınmıştır. Makalede *Hamse* adlı mesnevinin ilham kaynağına, çıkış noktasına ve amacına kısaca değinilmiştir. Daha sonra Hulvî'nin Taşlıcalı Yahya'ya övgülerde bulunduğu beyitler tespit edilmiş ve tespit edilen beyitler vasıtasıyla da Yahya Bey'in edebi şahsiyeti ve dini, tasavvufi, ahlaki kişiliği değerlendirilmiştir. Son olarak eserde geçen sosyal eleştiriler derlenmiş, Kitâb-ı Usûl'un bu noktadaki konumu tespit edilmiş ve zikredilen eleştiriler üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hulvî, Taşlıcalı Yahya, nazire, hamse, övgü, sosyal eleştiri.

Abstract

Hulvi wrote a single book titled "Hamse" which is a paraphrase of the masnavis constituting Tashlıcalı Yahya's Hamse, alongside other works in various genres. Throughout history, many poets have written paraphrases to show respect, elevate, and create works in a similar style as a tribute to the poets who influenced and served as examples for them. In a similar vein, Hulvi stated that he penned the work as a tribute to Tashlıcalı Yahya, aiming to show respect and convey the mystic narratives of Tashlıcalı Yahya in a simpler manner to the believers. Thus, Hulvi endeavored to educate and awaken believers in religious, mystical, and ethical aspects through the mentioned work. Tashlıcalı Yahya serves as the cornerstone of inspiration for these matters in the composition. This article explores the position of Tashlıcalı Yahya in Hulvi's mesnevi "Hamse" along with Hulvi's praises for Tashlıcalı Yahya and the social critiques presented in the work. The article briefly touches upon the inspiration, starting point, and purpose of the masnavi titled "Hamse". Later, the verses in which Hulvi praises Tashlıcalı Yahya were identified, and through these verses, an evaluation was made of Yahya Bey's literary character as well as his religious, mystical, and ethical personality. Finally, the social criticisms mentioned in the work were compiled, the position of Kitab-ı Usul at this point was determined and evaluations were made on the mentioned criticisms.

Keywords: Hulvi, Tashlıcalı Yahya, paraphrase, hamse, praise, social criticism.

Giriş

Hulvî, 982/1574 yılında İstanbul Şehremini'de dünyaya gelmiştir. Hayatına dair pek çok bilgiye biyografik kaynaklar vasıtasıyla ulaşılabilmektedir. Çocukluğundan itibaren baba mesleği olan helvacılık, tatlıcılık mesleğine başlamış, ilk gençlik yıllarında ise askerliğe heves ederek çavuş olmuştur. Daha sonraları hevesi geçtiği için askerlik mesleğinden ayrılmış ve Necmeddin Hasan Efendi'ye intisab ederek tasavvuf yoluna koyulmuştur. Kaynaklarda ailesi hakkında bilgi kısıtlıdır. Babası Helvacıbaşı Ahmed Aga'dır (Tayşi, 2013, s. 600-601). Annesi hakkında bilgiye kaynaklarda ulaşılamamıştır. Eşinin Halvetî şeyhlerinden Nureddinzade'nin kızı olduğu belirtilir (Uzun, 1998, s. 347). Bir kızının olduğu bilinmektedir (Yavuz, 2012, s. 20) fakat başka çocuğu var ise de kaynaklarda izine rastlanmamıştır. Hulvî, küçük yaşta babasının bağlı olduğu Halvetî tarikatinin içerisinde büyümüş ve babasının yönlendirmesiyle de bir hoca vasıtasıyla ilmi dersler ile kendini yetiştirmiştir. Necmeddin Hasan Efendi ile başladığı tasavvuf yolculuğunda Gülşenî tarikatiyle de haşır neşir olmuş ve şeyhleri İbrahim Gülşenî'den hilafet-name almıştır. Baba ocağını tekkeye çevirerek şeyhlik makamında öğrenciler yetiştirmiştir. Aynı zamanda çeşitli camilerde vaizlik yapmıştır. Şeyhlik makamında hizmetini sürdürürken 1064/1654 yılında vefat etmiş ve tekkeye çevirdiği baba ocağına defnedilmiştir (Türer, 2005, s. 437-438).

Kaynaklarda hayatına dair pek çok bilgiye ulaşılabılırken edebi kişiliği hakkındaki bilgiler kısıtlıdır. Biyografik kaynaklarda Hulvî'nin şairliği hakkında sadece iki adet tespite rastlanmıştır. Bunlardan birincisi, Nazmi Efendi'nin kaleme aldığı *Hediyyetü'l-İhvân* adlı eserde geçmektedir. Eserde Hulvî'nin şairliği, Necâtî ve Zâtî'ye benzetilmektedir. İfade şu şekildedir:

“Vezn-i tab'ı dahî gâlib olmagın, Necâtî ve Zâtî vâdîsinde güzel eş'arı vardır.”
(Türer, 2005, s. 437)

Bir diğer tespit ise Uşşâkîzâde'nin *Zeyl-i Şakâ'ik* adlı eserinde geçmektedir. Söz konusu eserde Hulvî'nin dilinin sade ve yalın olduğundan söz edilmektedir. İfade şu şekildedir:

“Sâde ve basîet eş'arı vardır.” (Ekici, 2017, s. 825)

Hulvî'nin edebi kişiliği, kaynaklardaki yetersiz bilgi dolayısıyla ancak *Divan* ve *Hamse*'sinden hareketle ortaya koyulabilmektedir. Zikredilen bu eserlerden hareketle Şeyh Cemaleddin Mahmud Hulvî, şiiri bir araç olarak kullanarak tasavvufi düşüncelerini inançlı kişilere aktarmaktadır. Edebiyatın imkanlarını ve insan üzerindeki etkisini kullanarak inançlı kişilere nüfuz etmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda eserlerinin temelinde tasavvufi düşünce vardır. *Divanı*'ndan aktarılanlara göre “Şiirde görülen başlıca temalar kalbi masivadan temizlemek, hırsı terk etmek, Allah'ı devamlı anmak ve bu dünyaya gönül bağlamamaktır.” (Yavuz, 2012, s. 35) *Divanı*'nında yer alan tasavvufi temaların daha da fazlası *Hamse* adlı mesnevisinde görülmektedir. Fakat *Hamse* adlı mesnevisi, *Divanı*'na nazaran sanat kaygısından arınmış, sade, yalın bir şekilde hikemî üslupla inançlı kişileri eğitmek amacıyla yazılmıştır. *Divanı*'nda ve *Hamse* adlı mesnevisinde kullanılan deyimlerin çokluğuna, halk tabirlerine, atasözlerine dikkat edildiğinde mahallî üsluba

önem verdiği de anlaşılmaktadır. Dili, eseri yazmadaki gayesi ve muhtevasına göre iki yönlü kullanabilmektedir. *Divan* ve *Hamse*'sine bakıldığı zaman, edebi yönü güçlü beyitlerde dili oldukça sanatlıdır. Hikemî içerikli beyitlerde ise dili, sade ve yalın bir şekilde kullanabilmektedir. *Divanı* nazım şekilleri hususunda çeşitli değildir. *Divanı*'nda 1 adet kasidesi vardır ki o da tamamlanmamıştır. Kaside dışında 1 terci'-i bend, 8 müseddes, 3 muhammes, 1 tahmis, 1 kıt'a, 2 mısra, 2 ilahi, 280 adet de gazeli bulunmaktadır. (Yavuz, 2012, s. 375) Müstakil bir eser yazacak kadar mesnevi nazım şekline hakimdir. Dolayısıyla sanatını ve kendini kanıtlamak amacıyla gazel nazım şeklini; sanat kaygısından arınarak şeyh kimliğiyle inançlı kişileri eğitmek için ise mesnevi nazım şeklini tercih ettiği söylenebilir. Hulvî, aynı zamanda *Câm-ı Dil-nüvâz* adında tercüme eseriyle ve Halvetî tarikatı şeyhlerini anlattığı *Lemezât-ı Hulviyye Ez Leme'ât-ı Ulviyye* adında biyografik bir eseriyle de nesir alanında eserler vermiştir. Zikredilen eserleri dışında vaazlarından oluşan *Kitâbü'n-Nesâyi*h adında kayıp bir eseri olduğu da söylenmektedir. (Saraç, 2016, s. 62) Yine kaynaklarda Taşlıcalı Yahya'nın *Hamse*'sine nazire olduğu söylenen fakat günümüze kadar nüshalarına ulaşılamamış az önce edebi kişiliği hususunda bahsettiğimiz ve ilerideki bölümlerde bahsedeceğimiz *Hamse* adlı mesnevisinden söz edilmekteydi. (Tatçı & Yıldız, 2016, s. 162) Eserin elimize ulaşmasıyla beraber yapılan çalışmalar neticesinde söylenenlerin doğru olduğu tespit edildi. *Hamse* isimli mesnevi, döneminde ve sonraki yüzyıllarda pek çok şairi hem dini, tasavvufi kişiliği hem de edebi kişiliğiyle etkileyen Taşlıcalı Yahya'nın *Hamse*'sini oluşturan tüm mesnevilerine nazire olarak yazılmıştır. Nazire bağlamında beş mesneviyi içerisinde barındırmasından dolayı da Hulvî tarafından *Hamse* ismi verilmiştir. Birçok şair gibi Hulvî de mesnevilerin klasik telif sebeplerinden birini öne sürerek eseri meydana getirmiştir. Bu sebeplerden birisi de şairlik yeteneğinin olmasıdır:

Hâtrumda yogiken bu gence
Ugradım ma'rifetüm anılınca (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 45a)

Aynı zamanda Hulvî de pek çok şair gibi Taşlıcalı Yahya'dan etkilenmiş olacak ki *Hamse* adlı mesnevisinin bir beytinde bu eserin yazılmasına sebep olarak Taşlıcalı Yahya'yı göstermiştir:

Himmeti hâzır ola Yahyâ'nun
Sebebi oldı o bu ihyânun (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 7a)

Hulvî'ye göre *Hamse* adlı eserin yazılma sebebi, sır hazinesinin sahibi yani *Gencîne-i Râz* adlı mesneviyi kaleme alan Taşlıcalı Yahya'nın eserinde gönlü okşayan sevgiliye yani Allah'a yakınlaştırıcı amelleri konu edinmektir. *Gencîne-i Râz*, söz bakımından mana ile dolu ve genel itibarıyla da yücedir. Hulvî, zikredilen esere çalışmış ve ona duacı olmuştur. Son olarak da eserin, Taşlıcalı Yahya'nın hazinesine nazire olmak suretiyle kaleme alındığını belirtmiştir. Aynı zamanda *Hamse* adlı eseri yazma sebebini Taşlıcalı Yahya'ya ve onun *Gencîne-i Râz* adlı mesnevisine bağlamaktadır. Bahsedilen husus, eserin sebep-i telif kısmında şöyle açıklanır:

Sebeb-i telif-i kitâb-ı fakih hem-râz kim hakikat-i yâr-ı dil-nüvâzdur ve hazinesindedür. Elfâzun ma'ni ile memlû mertebede 'ulvidür ve anun telifine

sâ'î olup dâ'î-yi Hulvî'dür kim Nazîre-i Gencîne-i Yahyâ olmak üzere gûyâdur.
(Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 6b)

Hulvî, aşağıdaki beyitlerde belirtildiği üzere eseri yazmaya başlamadan önce *Gencîne-i Râz*'ı okuyup sırlarına erişmiş ve Taşlıcalı Yahya sayesinde can gözü açılmıştır. Daha sonra *Gencîne-i Râz*'dan (Sarıççek, 1991, s. 171-172) rastgele bir sayfa açıp fal bakmış ve gözüne iki beyit çarpmıştır. *Hamse* adlı eserini de fal baktığı beyitlerden sonra eserini kaleme almaya başlamıştır. İlgili beyitler şu şekildedir:

Açdı cânım gözünü kim Yahyâ
Degülem nazmile ben ehl-i riyâ

Cânib-i Hakk'a tevekkül kıldum
Nazm-ı Yahyâ'yı tefe'ül kıldum

Bu iki beyt gelüp hasbü'l-hâl
Fâl idüp andan olunca su'âl

Bu iki beytile 'âmil oldum
Hem kitâb nazmını hâsıl kıldum (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 7a)

Hulvî'nin *Gencîne-i Râz*'dan fal bakarken denk gelip etkilendiği iki beyit ise şu şekildedir:

Tama' vu hirsile kezzâb olma
Göz göre düşmen-i ahab olma

Kurî nânile sıçan yiye koyun
Egme kassâba niyâzile boyun (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 7a)

Hulvî, Taşlıcalı Yahya'nın şiirlerini okuyup etraflıca düşünmüş, onun ve şiirleri sayesinde rahatlıkla sır hazinesini bulduğunu söyler:

Nazm-ı Yahyâ'yı te'emmül kıldum
Genc-i bî-renci anuñla buldum (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 45a)

Hulvî, ilahi sırları Taşlıcalı Yahya'nın elinden bir şarap kadehi vasıtasıyla içmiş, ilahi sırların ilhamıyla da eserini tamamladığını ifade etmektedir:

Dest-i Yahyâ'dan içilince bu cân
Hamseye irdi bunuñla itmâm (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 45a)

Böylece Hulvî, tavsiye üzerine bir eser kaleme almaya niyetlenmiş ve Taşlıcalı Yahya'nın *Hamse*'sinden aldığı ilhamın vesilesiyle de eseri meydana getirmiştir.

1. Hulvî'nin Hamse Adlı Mesnevisinde Taşlıcalı Yahya

Taşlıcalı Yahya'dan [ö. 990/1582] kısaca bahsetmek gerekirse Gibb'e göre "Birçok yönden Türk şairlerinin en ilginç olanlarından. Birinci olarak o asla bir Türk değil, Avrupalı, Dukaginli asil bir Arnavut ailesinin bir üyesidir. Yahya Bey, İslam alemi içinde heybetli bir asker ve iyi bir Müslüman olmakla birlikte ilk vatanını ve atalarını gururla yad etmiştir" (Gibb, 1999, s. 92). Asker olmasının ve kılıç tutmasının yanı sıra 16. Yüzyılda

yaşamış ve yaşadığı yüzyıl içerisinde en önemli mesnevi yazarlarından birisi olmuştur (Çınar, 2014, s. 5). Kaleme aldığı eserler ile kendi döneminde ve kendi döneminden sonra pek çok şairi etkilemeyi başarmıştır. 5 adet mesnevisinin yanında bir de divan tertip etmiştir. Eserleri arasında Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzade Mustafa'yı öldürmesi üzerine kaleme aldığı mersiye ile akıllara kazınmıştır. Hem kalem hem de kılıç tutan şairlerden biri olan Yahya, yazdığı mersiye dolayısıyla tepki görerek sürülmüş ve gözden düşmüştür. (Çınar, 2014, s. 8-9). Ömrünün son dönemlerinde ise derviş hayatı yaşamaya başlamış Gülşeni şeyhi Uryanî Mehmed Dede'ye mürit olup kendini tasavvufa vermiştir (Ekici, 2017, s. 366).

Mesnevileri içerisinde Hulvî'nin en çok dikkatini çeken eseri *Gencîne-i Râz'*dır. Eser, Câmî'nin *Sübhâtü'l-Ebrâr* adlı eserine nazire olarak kaleme alınmıştır. 40 makaleden meydana gelen eser, sade ve halk diliyle aşk, namaz, gizli zikir, sabır, edep, rüşvet vb. konularda kaleme alınmıştır. Bu eser, Ramazan Sarıççek ve Bekir Çınar tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır (Çınar, 2014, s. 18-19). Bir diğer mesnevisi *Gülşen-i Envâr'*dır. 1551 yılında kaleme alınmış olan bu eser, Yahya Bey'in son eseri olup 2000 beyit civarındadır. Eser dini ve ahlaki konular üzerine yazılmıştır. (Çınar, 2014, s. 20). İbrahim Doğanıyigit tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Yahya Bey'in makam ve şube adlarıyla 7 bölüme ayrılmış olan ve toplamda 2000 beyit civarındaki *Kitâb-ı Usûl* adlı mesnevisi, dini-ahlaki konular içermektedir (Alkaya, 1996, s. XIX). Ahlaki konulardaki sosyal eleştirileriyle de Hulvî'nin dikkatini çekmeyi başarmıştır. Bir diğer mesnevisi ise konusunu Kur'an-ı Kerim'in Yûsuf Sûresi'nden alan *Yûsuf u Zeliâhâ'*dır. Toplamda 5179 beyitten oluşan bu mesnevi, Mehmet Çavuşoğlu tarafından yayımlanmıştır (Çavuşoğlu, 1979, 137). *Hamse'si* içerisindeki ilk eseri olan *Şâh u Gedâ* adlı mesnevisi iki erkek kahramanlı, aşk konuludur. 1537 yılında yazılan bu eser, 1969 beyitten oluşmaktadır. Mesnevi üzerine Kazım Yoldaş yüksek lisans tezi yapmıştır. Ayrıca Yahya Bey'in *Hamse'si* üzerine Ayşe Sağlam doktora tezi yapmış ve eserleri ayrıntılı bir şekilde incelemiştir (Harmancı, 2021). Mesnevileri dışında Yahya Bey'in bir adet divanı bulunmaktadır. 1 dibace, 34 kaside, 515 gazel, 5 terci-i bent, 5 muaşşer, 3 müseddes, 5 muhammes, 25 murabbaa, 3 tarih, 2 şehrengiz, 20 kıt'a'dan oluşan ve Edirne, İstanbul şehrengizlerini de içinde barındıran Yahya Bey'in Divanı'nı Mehmet Çavuşoğlu tenkitli metin şeklinde yayınlamıştır (Çavuşoğlu, 1997).

Hulvî, diğer eserlerinden farklı olarak *Hamse* adlı mesneviyi dini, tasavvufi, ahlaki konularda inançlı kişileri eğitmek amacıyla kaleme aldığı anlaşılmaktadır. İnançlı kişileri eğitmek açısından Hulvî'nin, Taşlıcalı Yahya'nın *Hamse'sinden*, edebi kişiliğinden ve dini, tasavvufi, ahlaki kişiliğinden ilham alması bilinçli bir tercih gibi görünmektedir. Çünkü yapılan incelemeler neticesinde dini, tasavvufi, ahlaki konularda Taşlıcalı Yahya'nın *Hamse'sini* oluşturan mesneviler, zengin bir içeriğe sahiptir. Hulvî, *Hamse* adlı mesneviyi meydana getiren makale ve hikâyeleri, muhteva açısından Taşlıcalı Yahya'nın *Hamse'sinden* özenle ve titizlikle seçmiştir. Bu bağlamda Hulvî, Taşlıcalı Yahya'nın *Hamse'sini* oluşturan eserlerden *Gencîne-i Râz'a* dini, *Kitâb-ı Usûl'e* sosyal, *Gülşen-i Envâr'a* tasavvufi, *Şâh u Gedâ* ile *Yusuf u Züleyha*'ya ilahi aşk konularında nazire yazarak

okuyucuya ulaşmaya çalışmıştır. Böylece Hulvî'nin Taşlıcalı Yahya'ya ve eserlerine tam anlamıyla hâkim olduğu anlaşılmaktadır.

Hulvî, *Hamse* adlı eserinin ilk satırlarında Taşlıcalı Yahya'nın tasavvuf sırlarının sahibi ve özellikle *Gencîne-i Râz* adlı eserinin bir sır hazinesi olduğunu ifade etmektedir.

"Bu fakîh-i hem-râz ki mâlik-i hazîne-i râzdur..." (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 1b)

Hulvî, eserin ilk satırlarında Taşlıcalı Yahya'yı rehber olarak gördüğünü ifade eder ve eserini de ders kitabı olarak değerlendirir. Bu bağlamda Hulvî, şeyh kimliğiyle eğitmesi gereken inançlı kişilerin olduğunu düşünmüş ve kendi ifadesiyle Taşlıcalı Yahya'nın *Gencîne-i Râz* adlı sır hazinesinin içindeki incileri, lafız ve mana açısından işleyip dile getirmiş "müşterileri"ne açık seçik bir şekilde aktarmıştır:

"...anuñ gencînesinde lü'lü' olan elfâz u me'ânî beyâna gelüp harîdâr-ı cevâhir olana zâhir olmasıdır" (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 1b)

Zikredilen ifade ile Hulvî'nin, Taşlıcalı Yahya'nın farklı yüzyıllardaki sözcüsü, *Hamse* adlı mesnevisinin ise Taşlıcalı Yahya'nın *Hamse*'sinin farklı yüzyıllardaki özeti gibi olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda muhtevanın genel olarak karşılaştırılması sonucunda Hulvî'nin *Hamse*'sinde yer alan makale ve hikâyelerin nazirecilik açısından *Gencîne-i Râz* ile 27'si benzer, 9'unun şüpheli olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan 10'unun *Kitâb-ı Usûl'e*, 3'ünün *Gülşen-i Envâr'a*, 1'inin *Şâh u Gedâ'ya*, 2'sinin *Yusuf u Züleyha'ya* benzer olduğu tespit edilmiştir. Tespitler neticesinde Hulvî'nin *Hamse*'sinin büyük bir bölümünün *Gencîne-i Râz'a* nazire olarak yazıldığı görülmüştür. Bu vasıtasıyla da Hulvî'nin Taşlıcalı Yahya'ya en çok dini, tasavvufi ve sosyal konularda nazire yazdığı anlaşılmaktadır. Böylelikle toplumu eğitmek amacıyla temel konuların çoğunu Taşlıcalı Yahya'dan ilham aldığı söylenebilir. İlham alınıp nazire yazılan konulara bakıldığında aslında Taşlıcalı Yahya'nın yeri ve önemi, Hulvî'nin zihninde çizdiği "Taşlıcalı Yahya resmi" ile ortaya çıkmaktadır. Hulvî'nin *Hamse* adlı mesnevisinde Taşlıcalı Yahya'yı övdüğü bölümde yer alan bazı beyitler bu hususta önemlidir ve Taşlıcalı Yahya'ya övgü bölümünün başlığı da şu şekildedir:

Ser-i suhan-ı kitâbdur ki ser-levhası medh-i güzîn-i 'ulemâ ve devhasında şükûfeleri fi's-ser ve'l-alenî lisân u kâle gelen vâsıf-ı Hazret-i Yahyâ Efendidür Sellemehu'llâhu (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 7b)

Hulvî'ye göre Taşlıcalı Yahya, peygamberlerin mirasçısı ve ilim sahibidir:

Enbiyâ vârisi 'ilmün ehli
Cümlenün olsa husûsen aslı (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 8a)

Aynı zamanda Taşlıcalı Yahya; âlim, güzel amellerin sahibi, iman kuvvetiyle her şeyi müşahede ederek bilen, seçkinlerden olan himmet sahibi kimse olarak nitelendirilir:

'Âlim ü 'âmil ü hem ehl-i yakîn
Himmetün sâhibi ol merd-i güzîn (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 8a)

Bunun yanında Taşlıcalı Yahya, mertebesi yüce ve çok kıymetli biridir. Kendisini yetiştirmiş ve çeşitli ilim dallarıyla bezenmiştir:

Yücedür mertebesi kadri füzûn
Zâtı mecmû'a-i envâ'-i fûnûn (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 8a)

Hulvî, ilim konusunda Seyyid (Teftâzânî) [ö. 792/1390] ile Sa'düddîn'in (Cürcânî) [ö. 816/1413] bile Taşlıcalı Yahya'yı öveceğini belirtir:

İlmini Seyyid ile Sa'düddîn
Görseler eyleyelerdi tahsîn (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 8a)

Taşlıcalı Yahya'nın şiirde Lebîd b. Rebîa [ö. 41/661], Selmân-ı Sâvecî [ö. 778/1376], Hassân b. Sâbit [ö. 60/680] kadar yetenekli olduğu ifade edilir:

Şi'rin işitse Lebîd ü Selmân
Anı tahsîn ide hemçün Hassân (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 8a)

Hulvî, Yahya Bey'in ilmini ve şiirdeki yeteneğini Nizâmî-i Gencevî'den [ö. 611/1214] ve Fettâhî'den [ö. 852/1448] aldığını söyler:

İlm ü nazmına Nizâmî Fettâh
Ezelî virmiş olup iki sabâh (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 8a)

Hulvî'ye göre Taşlıcalı Yahyâ, peygamberlerin hadislerini nakletmeye kalkışsa hadis âlimi İmam Nevevî [ö. 676/1277] bile oturup onu can kulağıyla dinleyecektir:

Eylese nakl-i hadis-i nebevî
Sıdkile dinler İmâm-ı Nevevî (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 8a)

Taşlıcalı Yahya'nın kaleminden çıkan kelimeler, Hulvî tarafından inciye benzetilir. İnciye benzetilen kelimelerin etrafa saçılmasıyla da cihan içerisindeki insanlar feyz alır ve mesut olur:

Kelimâtıyla dürer ola nisâr
Ol nisâr ile cihân ber-hurdâr (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 8a)

Hulvî için Taşlıcalı Yahya, ilmiyle amellerde bulunur ve ilmiyle ulemanın reisidir:

Ameli 'ilmi ile hem-serdür
'Ulemâ içre o bir serverdür (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 8a)

Aşağıdaki beyitte belirtilene göre Taşlıcalı Yahya, zahir ilmini bilir ve ilahi sırlara vâkıftır. İyi amel sahibi kimselerin ve bilginlerin yoldaşdır:

İlm-i zâhirle ledün âgâhı
'Ulemâ vü sulehâ hem-râhı (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 8a)

Yahya Bey, Rum ilinin kazaskeridir ve bu göreviyle de İslam dinini ve Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği İslam şeriatını ihya etmiştir. Aynı zamanda Hulvî, Taşlıcalı Yahya'yı efendisi olarak görmekte ve ona değer vermektedir:

Şer'ini etdi Resûlün ihyâ

Rûm ili sadrı efendüm Yahyâ (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 8a)

Hulvî'nin *Hamse* adlı eserinde Taşlıcalı Yahya'ya övgü bölümüne özellikle yer vermesi önemli bir husustur. Bu hususun yanında eserini kendi orijinal bölüm ve beyitlerinin dışında Taşlıcalı Yahya'nın *Hamse*'sinden aldığı ilham ile meydana getirmesi ve sebeb-i te'lif, hâtıme bölümlerinde yer yer adını zikredip onu övmesiyle Taşlıcalı Yahya'yı önemli bir yere koyduğu anlaşılmaktadır. Övgü dolu beyitlerde sadece edebi şahsiyetini methetmemiş, aynı zamanda şahsiyetine de pek çok yönden övgülerde bulunmuştur. Yani Hulvî için Taşlıcalı Yahya hem eserleri açısından hem de şahsiyeti boyutunda örnek bir kişilik olmuştur. Onun kişiliğinden ve *Hamse*'sinden ilham alarak daha açık, sade bir şekilde inançlı kişileri eğitmek istemesi dahi onu diğer şairlerden ayırıp başköşeye koyduğunun göstergesidir. Bu bakımdan Hulvî, Taşlıcalı Yahya'ya sadece övgülerle saygı ve sevgi göstermemiştir. Hulvî, eserinin neredeyse dörtte üçünü Taşlıcalı Yahya'ya nazire olarak kaleme almış, saygısını ve sevgisini böylelikle maddi anlamda da ifade etmiştir. Bu bağlamda yaptığımız değerlendirmelere ve Hulvî'nin ifadelerine göre Taşlıcalı Yahya, Hulvî'nin *Hamse* adlı mesnevisinin temel taşlarından biridir.

2. Hulvî'nin *Hamse* Adlı Mesnevisinde Sosyal Eleştiriler ve Kitâb-ı Usûl'ün Yeri

Hulvî dini, tasavvufi konulardaki kavram ve uygulamaları sade, açık üslup ile şeyh kimliğine uygun olarak didaktik bir şekilde kaleme almış, inançlı kişileri eğitmeye çalışmıştır. Fakat ahlaki konuları sert ve eleştirel üslupla makale ve hikâyelerinde ele almıştır. Okuyucuyu uyandırmak, inançlı kişinin kötü yola düşmesini engellemek veya onu kötü yoldan kurtarmak, durumun ciddiyetini vurgulamak amacıyla farklı bir üslup ile ele aldığı ahlaki ve sosyal konular, Taşlıcalı Yahya'nın *Kitâb-ı Usûl* (Alkaya, 1996, s. 4) adlı mesnevisinden ilham alınarak yazılmıştır. Hulvî'nin ve Taşlıcalı Yahya'dan özenle seçtiği ve eserinde yer verdiği temalar, aslında 16. ve 17. yüzyılın durumunu da bizlere yansıtmaktadır. Çünkü şikâyet edilen ve eleştirilen konular, Taşlıcalı Yahya'nın yaşadığı 16. yüzyıl ile Hulvî'nin yaşadığı 17. yüzyılda değişiklik göstermemiş ve devam etmiştir. Böylece bu eserlerde yer alan eleştirilerin en az iki yüzyıllık meseleler olduğu anlaşılmaktadır. Bu meseleler, ahlaki olarak uygun davranışlar değildir. Bu yüzden inançlı kişilere dini, tasavvufi kavram ve uygulamaları öğretmek ilk aşama olsa da ikinci aşamada olgun insan profilini yıkacak, birikimi heba edecek uygunsuz ve zararlı davranışlardan insanları uzak tutmak da bazı şairler için elzem konular arasında olmuştur. Dolayısıyla Hulvî de zikrettiğimiz birinci ve ikinci aşamadaki hususları okuyucuya aktarmak amacıyla bazı konuları Taşlıcalı Yahya'dan ilham alarak dile getirmiştir. Bu konular ise rüşvet, riyakârlık, zina, oğlancılık illeti, kadın ve evlat düşkünlüğüdür.

2.1. Rüşvet

Hulvî ve Taşlıcalı Yahya'nın (Alkaya, 1996, s. 291-292) ele aldığı temel sorunlardan biri rüşvettir. Kendi dönemleri içerisinde karşılaştıkları bu sorun dolayısıyla hem insanlar mağdur olmuş hem de yanlış yola düşmüştür. İki şair de rüşvet konulu bölümlerinde rüşvet yiyen kişilerin dünya ve ahiretteki akıbetleri üzerinde durur. Bu kişiler İki cihanda

makamlarını kaybedecek, helak olacak, utanılacak hâle gelerek pişmanlık yaşayacaktır. Aynı zamanda rüşvet almayan kişiler de övgüye mazhar olur. İki şairin yaşadığı yüzyıldan hareketle eserlerden anlaşılan, rüşvetin de en az iki yüzyıllık meselelerden biri olduğudur. Hulvî, *Hamse* adlı mesnevîde o dönemdeki insanların rüşvet hırkasını giyip ceplerini haram ile doldurmasından ve büyük makamlardaki insanların rüşvetsiz çalışmamasından şikâyetçidir. Şairin içerisinde yaşadığı dönemdeki kişiler, rüşvet şarabından içerek körkütük sarhoş olmuştur. Rüşvet, bu dönemde âdet hâline gelmiştir ve rahat bir yaşam için sıradan bir durumdur. Hulvî, rüşvet almayanların dünyada sıkıntı ve zorluk çektiğini, zor durumda olmamak için rüşvet yiyenlerden olmak gerektiğini ifade ederken parası olmayanların bir adım bile gidemeyeceğini ve işlerinin çözüme kavuşmayacağını söyler. *Hamse*'de geçen ilgili beyitler şu şekildedir:

Hil'at-ı rüşvet olup lebs-i harâm
Hoş safâsıyla geyer anı 'avâm

Doluban kîselere rüşvetler
Bulup 'âlemde niçe şöhretler

Rüşvet almagile şimdi 'âlem
Görinür emr-i menâsıb-ı mu'zam

Kim fakîr olsa olursa sulehâ
Eylemezler nazar aslâ küberâ

Besî 'ucb devre yetişdük iy dil
Bâde-i rüşvetile hep kanzil

Böyledür böyle zamâne 'âdet
İsterisen kim olasin râhat

Çeker 'âlemde o renc [ü] mihnet
Her kim itmez ise meyl-i rüşvet

İsterisen salasin 'âleme kol
Mâyil-i rüşvet olup mürteşî ol

Zûrile zersüz işün hem bitmez
Nukresüz kimse bir adım gitmez

Selef-i sâlifin itmiş nefrîn
Rüşvete şimdi iderler tahsîn (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 26a-26b)

2.2. Kadın ve Evlat Düşkünlüğü

Hulvî ve Taşlıcalı Yahya'nın (Alkaya, 1996, s. 355-363) eserlerinde değindiği bir diğer eleştiri konusu kadın ve evlat düşkünlüğüdür. Hulvî'nin *Hamse* adlı eserindeki ilgili makale, Yahya Bey'in *Kitâb-ı Usûl* adlı mesnevisindeki makale, temsil ve latifelerle benzerlik içerisindedir. İlgili bölümlerde "avrat veya zen" düşkünlüğü anlatılmaktadır. Kadın düşkünün olan kişiler, bu eserlerde yerilir. Bu kişiler sıkıntı içerisinde kalacak ve dert

sahibi olacaktır. Bu duruma karşılık kadınlar ile ilişkiye girmeyerek uzlet hâlinde olmak okuyucuya salık verilir. Hulvî'nin konuyla ilgili makalesinin başlığı şu şekildedir:

Yigirmi dokuzuncu bâb tecerrüd fi-zamâninâ a'lâ-yı mücerredlik uhrâ olup âlüfte-i zen olan âşufte-i mihen olması beyânındadır (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 40b)

İlgili makale, kadınlarla düşüp kalkmayı alışkanlık edinip sıkıntı içinde yoldan çıkanlar üzerinedir. Makalede kadınlar ile ilişkiye girmeyerek uzlet hâlinde olmak tembihlenir. Makaleye göre kişi, evlenmemeli ve kadınlar ile bağ kurmamalıdır. Kadınlar ile bağ kurmanın dervişe dert vereceği söylenir. Onlarla bağ kurmayanlar dertsiz ve mutludur. Bahtı güzel olan, kadın yüzü görmeyendir. Kadına meyledenler gafilidir. Şair, herkesin derdinin evlat sahibi olmak olduğunu ve evlat sahibi olmanın veba hastalığı gibi olduğunu belirtir. Mal ve çocuğun fitneye sebep olacağını da ifade eder. Şaire göre kadına ve çocuğa düşkün olanlar, gece ve gündüz sıkıntı çekecektir. Kadın düşkünü kimselerin yüzüne ayıplarının sürekli vurulması gerektiğini söyleyen şair, kendisinin kadın ve evlat peşinde olmadığını ifade ederek makaleyi bitirir. İlgili konudaki ifadeler şu şekildedir:

Dehr içinde ola gör âzâde
Eyleme kayd-ı zeni âmâde

Olma bir kaydile hiç âlûde
Dehr içinde olasın âsûde

Ne sa'âdetlü dilâ ferd olmak
Râh-ı Hak sâlikî bî-derd olmak

Dâmenüñ tutmaya bir niçe kilâb
Dime *yâ leytenî vü küntü turâb*¹

Didigi demde ogul ana baba
Ehl-i tecrîde odur şekl-i vebâ

Mâl u evlâd kişinüñ fitnessidür
Sanma 'âkil olan âlüftesidür

Şol ki idrâkı olup 'âkildür
Meyl-i zen eyler ise gâfildür

Şekl-i âdemde olur çok hayvân
Oglum olsa diyü eyler efgân

Vardur 'illeti olursa siper
Vay ana kim ola evvelde duhter

Ol kişinüñ ne güzel tâlî'î var

¹ "Kuşkusuz biz insanın önceden yapıp ettiklerini karşısında göreceği ve inkârcının "Keşke toprak olsaydım!" diyerek dövüneceği gün gerçekleşecek olan yakın bir azaba karşı sizi uyardık." (Kur'an-ı Kerim, 78/40).

Görmeye zen yüzini leyl ü nehâr

Bu revâ mı ki yürürken mesrûr

Sitem-i zenle olasin magdûr (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 40b-41a)

2.3. Zina İletti ve Kadın Düşkünlüğü

Hulvî, kadın düşkünlüğünden sonra zinayı konu ederek eleştirmiş hatta zinaya bulaşanlara beddua bile etmiştir. Hulvî'nin *Hamse* adlı eserindeki ilgili makale, *Kitâb-ı Usûl*'deki (Alkaya, 1996, s. 355-363) temsil ve latifelerle yine benzerlik içerisindedir. Bu eserlerde zina bağlamında eleştirilerde bulunulur, kirli işe bulaşanların akıbetlerinin kötü olacağı belirtilir ve zinadan, kadın düşkünlüğünden uzak durulması tembihlenir. Hulvî'nin zinayı konu edindiği ilgili makalenin başlığı şu şekildedir:

Otuzuncu bâb 'âlemde deyyûs olanlar rahmet-i Hak'dan me'yûs olup zinâya me'nûs olmalarıyla hâlleri 'âkıbet ma'kûs olması beyânındadır (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 41b)

Bu makalede zinayı alışkanlık hâline getirenlerin Allah'ın rahmetinden ümitsiz oldukları söylenir. Zinayı alışkanlık hâline getirenlerin namussuz kişiler olduğu ve zina yapanların sonunun da kötü olacağı anlatılır. Makalede halktan çoğu kişinin namussuzluğa meyilli olduğu ifade edilir. Elindekilerin kıymetini bilmeden gözlerini dışarıya dikmiş kişiler, namussuz olarak tanımlanır. Şairin yaşadığı dönem içerisinde insanlar, zina yüzünden rezil ve kepeze duruma düşmektedir. O dönem içerisinde zinanın sınırının kalmadığı şair tarafından aktarılır. Zinayı alışkanlık hâline getirenler, hovardalıkla ve birden fazla kadına sahip olmakla övünmektedir. Fakat bu övünç, Hulvî tarafından aklın kıt olmasıyla alakalandırılmıştır. Şair bolca alkol içip sarhoşluk ile erkeklere aldanan kadınların, eşlerini aldattığını ifade eder. Şair, aynı zamanda halkın zinaya kendi tabiriyle "kodoşluğu ve deyyusluğu" sanat hâline getirdiğini de söylemektedir. Makalenin devamında kadınlara düşkün olanlar tekeye benzetilir. Kadın düşkünlüğü, eşlerine muhtaç olanlar ve eşlerinin önünden gidenlerdir. Bu kişiler; eşlerinden harçlık alır, eşlerinin sözünden çıkmaz ve eşi için canını feda eder. Kadın düşkünleri kişiler, Allah'ın hışmına maruz kalacaktır. Kadın düşkünü kişilerle arkadaşlık edilmemesi gerektiği de tembihlenerek makale bitirilir. Makalenin zina ile ilgili eleştirel beyitleri şunlardır:

Ekser-i halk-ı zamândur deyyûs

Lâbis-i zen olup olmuş melbûs

Eli altında olup mekkâre

Sohbet-i gayrıya ister çâre

Oldı ol halk-ı zamân rüsvâyî

Aldı satun başına gavgâyı

Ola 'âlemde o zevke handân

Yok durur hattı zinânun çendân

Sohbet-i zen ide ger 'âmmile hâs

Buñ deminde bula mı câ-yı menâs

Kadîm işler diyü şâdân olma
Âşnâm çok diyü handân olma

Gerçi 'aklı az olur deyyûsun
Mâlî fânî ola çün mevrûsun

Gerçi kim halka kodoşluk san'at
Oldı bil şimdi aña ne minnet

Karı öniñce gidenler tekeveş
Buluban kendüye benzer niçe eş

Baksalar aña tezennurlar ider
Karıyla bile seyrâna gider

Terk idüp erlikile hem zârı
Zen yolına vire cümle varı

Karısı sözlerine vire revâc
Bâ-husûs ola eline muhtâc

İplik egire vü bezler dokuya
Kocanın cebine harçlık koya

Karısından göricek gidi sehâ
Dimege başlaya cânumda fidâ (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 41b-42a)

2.4. Zina ve Oğlancılık İleti

Hulvî, zina ve kadın düşkünlüğünün ardından oğlancılık illetine değinmektedir. Her ne kadar İslam inancı çerçevesinde Lut kavmi örneği olsa da cezasının çok sert ve kötü olacağı da bilirse oğlancılık illetine insanlar rağbet etmektedir. Bu rağbet karşısında şeyh kimliği ile Hulvî, ciddi ve sert eleştirilerde bulunmaktadır. Eleştirilerinin yanı sıra "oğlancılık" illetine bulaşanlara beddualar etmektedir. Aynı zamanda Taşlıcalı Yahya'nın *Kitâb-ı Usûl*'ünde yer alan on ikinci makam, doğrudan oğlancılık illetine bulaşanlara eleştiri olarak kaleme alınmıştır (Alkaya, 1996, s. 364-366). Hulvî konu itibarıyla ilhamı zikredilen makamdan almıştır. Hulvî'nin ilgili eserindeki oğlancılık illetine ait makalenin başlığı şu şekildedir:

Otuz birinci bâb zinâ vü livâtaya mu'tâd olanlar kec-tab' u bed-nihâd olup 'âkıl [ü] merdâneler yanında hayrile yâd olmamaları beyânındadır (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 42b)

Makalede zinayı ve oğlancılığı alışkanlık hâline getirenler konu edilir. Bu kişilerin özleri eğri, huyları da kötüdür. Böyle insanların, akıllı kimseler tarafından kötü anılacağı söylenir. Makalede inançlı kişiler, zinaya bulaşmamaları için tembihlenir. Zinaya bulaşanlar ve oğlancılar rızık bulamayacak, halk arasında kötü anılacaktır. Makalenin ilerleyen beyitlerinde masumların "oğlancıları" adam sandığı ve o yüzden de baba hissiyatı

ile onlarla muhabbet ettiği aktarılır. Fakat daha sonra masumların o kişiler tarafından kandırıldığı da belirtilir. Makalenin sonunda oğlancılara ve zinaya bulaşanlara şair, yaptıklarının yanlarına kâr kalmayacağını söyler. Aynı zamanda yaptıklarının oğullarından ve kızlarından çıkması için beddua ederek makaleyi sonlandırır. İlgili beyitler şu şekildedir:

Key sakın olma zinâya me'nûs
Rahmet-i Hak'dan olursun me'yûs

Çıkarur olduñise ger Lûtî
Kat' idüp kendü elünle kûtî

Rızık [u] rezzâkı bulur mı muglim
Sakinup zâtunı eyle mu'lim

Kim zinâ itmesi maht-ı nekbet
Yâ livâtayla ola mı 'izzet

Babalanmak ola kârun ne revâ
Oglun oğlu gibi ma'sûma dilâ

Neye vara işi ol mahrûmun
'İrzını yıka o her ma'sûmun

Pâk iken anı mülevves eyler
Gerçi zâhirde mülebbes eyler

Yırlere düşe yüzi sâye-misâl
Ekile saña gelüp tâze nihâl

Egrilik ola derûnuñda kafâ
Ekesin tâze nihâli hayfâ

Bir havâsile tutalum nevres
Ekile eyleyüp altuna heves

Seni âdem sanup ülfetler ide
Babası gibi mahabbetler ide

Şâdmân olma sakın ol hâle
Sanma itdigünj yanuna kala

Anı sanma ki beyâbân oldı
Bu cihân deyr-i mükâfât oldı

Ne bilürsin ki dahı ne olasın
Anı oglun da kızun da bulasın

Hâsılı zerre kadar îmânı
Olanun şeytanın olmaz kânı

Varısa eyle ana istigfâr
Fâyide itmez olursa inkâr (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 42b-43a)

2.5. Riya

Hulvî, bir eleştiri konusunu da Taşlıcalı Yahya'nın *Kitâb-ı Usûl*'ünün dışına çıkararak gizli ibadet bahsinden inançlı kişileri eleştiriyi ayırır. Makalede riyadan sakınmanın mutluluk sebebi olduğu ve kişilerin riya ile yaptığı işler sonucunda pişman olacağı anlatılmaktadır. Makalenin başlığı şu şekildedir:

Yigirmi üçüncü bâb ictinâb-ı irâ'et bâ'is-i sa'âdet olup ve erbâbın âhir-i nedâmet
üzre olup a'mâli hasâret olunması beyânındadır (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 33b)

Makaleye riyadan uzak durulması gerektiği tembihlenerek başlanır. Makalede kişi, amellerini riyadan uzak bir şekilde düşünüp tartarak yapmalıdır. Farzların dışındaki amelleri düşünerek ve tartarak yapanlar, ahirette safa bulacaktır. Farz dışındaki ameller, riya karıştırılmadan sessiz ve sakin bir şekilde yapılmalıdır. İyi amel sahibi olanın, amelleri gönülden ve gizli bir şekilde yapacağı belirtilir. İşlenen amelleri, Allah dışında kimse bilmemelidir. Allah'ın emrettiği farzlardan önce, yüksek sesle zikredilmesinde sorun olmadığı söylenir. Farzlara da riyanın karışmaması gerektiği vurgulanırken insanların farzlara dahi riya bulaştırmasından şikâyet edilen bölüme geçilir.

Şaire göre insanlar, Ramazan ayı gelmeden iyi amellerde bulunmazlar. Namazı sadece Berat gecesi cemaatle kırlarlar. Şöhret ve şan için amellerde bulunup sadece mal ve mülk vasıtasıyla hayır işlerler. Şair, insanların bu riyakârlıktan vazgeçmesi gerektiğini söyler. Bu riyakârlıktan vazgeçmeyenlerin eziyet ve sıkıntıdan kurtulmaması için dua eder. Konu ile ilgili eleştirel beyitler şunlardır:

Gör bu hâli ki bu dem halk-ı cihân
'Amel itmez meger ola Ramazân

Ya Berâ't gicesi ya ki namâz
Ola ki kıla cemâ'atle namâz

Görine halk gözine isterler
Şöhret [ü] şânile hayr işlerler

Taş u toprakile hayrât eyler
Fukarâ akçeyi dirler n'eyler

Kerem eyle o keremden vazgel
Anda kim menn ü ezâ ide mahal

Ne revâ ola diremden çıkmak
Olmaya saña elemden çıkmak (Hamse, 22 Sel 2142/2, v. 34a)

Sonuç

Şeyh Cemâleddîn Mahmûd Hulvî'nin *Hamse* adlı mesnevisi için Taşlıcalı Yahya ve *Hamse*'si en önemli kaynak konumundadır. Bu kaynaktan yani Taşlıcalı Yahya'dan Hulvî, dini-tasavvufi, ve edebi kişilik açısından faydalanmıştır. Örnek aldığı kişilik özellikleriyle beraber dini, tasavvufi, ahlaki ve sosyal yönleriyle ön plana çıkan Taşlıcalı Yahya'nın

Hamse'sini oluşturan mesnevilerinden ilham almış ve onları inançlı kişileri eğitmek amacıyla nazire bir eserle tekrar meydana getirmiştir. Meydana getirdiği eser içerisinde pek çok beyitte Taşlıcalı Yahya'yı unutmamış ve ona övgülerde bulunmuştur. Hulvî, övgülerinde tarihî pek çok kişiyle farklı yönlerden Taşlıcalı Yahya'yı benzer kılmış, onun çeşitli yönlerini ve kişiliğini benzetmelerle yüceltmeye gayret etmiştir. Bunu yaparken amacı, kendi ifadesiyle Taşlıcalı Yahya'nın sır hazinesini açmak ve hazinenin içindeki inci gibi sözleri okuyucuya daha sade ve açık bir şekilde iletmek olmuştur. Aynı zamanda Hulvî, efendisi olarak gördüğü Taşlıcalı Yahya'ya nazire yazarak onu yüceltmeye çalışmış ve saygısını göstererek onun duasına talip olmuştur.

Hulvî, Taşlıcalı Yahya'nın *Kitâb-ı Usûl* adlı mesnevisinde yer alan bazı sosyal ve ahlaki konulardaki bölümlere nazire yazmıştır. Bu konular rüşvet, riyakârlık, zina, oğlancılık illeti, kadın ve evlat düşkünlüğü olmuştur. Taşlıcalı Yahya 16. yüzyılda, Hulvî ise 17. yüzyılda yaşamasına rağmen eleştirilen konularda benzerlik görülmektedir. Bu durum da eleştirilen konuların en az iki yüzyıl boyunca toplumun ve insanların ahlaki, sosyal sorunu olduğunu ortaya koymaktadır. İki şair de ahlaki ve sosyal sorunları dile getirerek inançlı kişileri doğru yola sevk etmek istemişler ve onların yanlış yola sapmamaları için uyarıda bulunmuşlardır. Ayrıca zikredilen konularda şairlerin yanlış yola sapanlara sert bir biçimde beddua ettikleri de dikkat çekmektedir.

Kaynaklar

- Alkaya, M. A. (1996). Kitab-ı Usul (Tez No. 403943) [Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Çınar, B. (2014). Taşlıcalı Yahya Bey Gencine-i Raz. Kesit Yayınları.
- Ekici, R. (2017). Zeyl-i Şaka'ik. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Gibb, E. J. W. (1999). Osmanlı şiir tarihi III-IV. (Ali, Çavuşoğlu Çev.). Akçay Yayınları.
- Harmancı, E. (2021, 11 Kasım). Şah u Geda (Yahya Bey). Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü. <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/sah-u-geda-yahya-bey>
- Hulvi, Hamse, Edirne Selimiye Kütüphanesi Selimiye Yazma Eser Koleksiyonu, No: 22 Sel 2142/2.
- Kara, M. (1981). Hulvi, Cemaleddin Mahmud. Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, C. 4, s. 260. Dergâh Yayınları.
- Kur'an-ı Kerim. (2023). Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir>
- Saraç, Y. (2016). Osmanlı Müellifleri. C. 1, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Sarıççek, R. (1991). Gencine-i Raz (Tez No. 403991) [Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Tatçı, M. ve Yıldız, M. (2016). Tezkiretü'l-Müteahhirin. H Yayınları.
- Tayşi, M. S. (2013). Lemezât-ı Hulviyye ez Lemezât-ı Ulviyye. Semerkand Yayınları.
- Türer, O. (2005). Hediyetü'l-İhvân. İnsan Yayınları.
- Yavuz, S. (2012). Cemaleddin Mahmud Hulvi Divanı (Tez. No. 303702) [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>